

Wędrówkę po ścieżce rozpoczynamy przed kaplicą św. Barbary, a następnie kierujemy się na północ zgodnie z **fioletowym** oznaczeniem ścieżki.

Na ścieżce wyznaczono **5 przystanków**:

1. Fort VII
2. Kamienie Chwały
3. Pomnik „Dzieci Polskie – Matce Polski”
4. Stacja Toruń – Barbarka
5. Miejsce Pamięci Narodowej – Barbarka

Długość ścieżki – ok. 8 km.

Do ścieżki opracowano karty pracy dla uczniów klas I–III i IV–VI szkoły podstawowej oraz szkoły ponadpodstawowej. Dodatkowo przygotowano tzw. rodzinne karty pracy, w których znajdują się zadania dydaktyczne dla dorosłych i dzieci. Karty można pobrać w Szkole Leśnej na Barbarce.

Trasę można pokonać pieszo i rowerem.

Rowery do wynajęcia w Szkole Leśnej na Barbarce.

2. KAMIEŃ CHWAŁY

Jeśli przejdziemy drogą z Barbarki jeszcze 100 m w stronę miasta, na wysokości Fortu VII znajdziemy pomnik – słup z napisem „Steine Rühmen” – co tłumaczy się jako „Kamienie Chwały”. Choć istniało wiele nieprawdopodobnych hipotez o jego powstaniu jego historia jest dobrze udokumentowana. Został on uroczystie odsłonięty 18 grudnia 1915 r. po niemieckim zwycięstwie w bitwie pod Tannenbergiem, które oddaliło wojnę od miasta. Zaprojektował go architekt Kurt Kästner. Obelisk o wysokości ok. 6 m złożony jest z kostek granitowych spojenych zaprawą cementową. Widoczne są jeszcze resztki elementów żelaznych mocujących nieistniejące dziś tablice i ozdobne detale. Na szczycie obelisku, na otoku, wykuto napis w języku niemieckim „Steine Rühmen” oraz równoramienny krzyż, na którym dawniej znajdował się metalowy element dekoracyjny. Wokół obelisku widoczne są resztki murowanego ogrodzenia.

3. POMNIK „DZIECI POLSKIE – MATCE POLSKI”

dąb szypułkowy – pomnik przyrody

Kilkaset metrów od pętli autobusowej na Wrzosach, na skrzyżowaniu dróg, stoi pomnik z płaskorzeźbą Matki Boskiej z Dzieciątkiem. Płaskorzeźbę wykonał w 1933 r. rzeźbiarz Ignacy Zelek. Do wybuchu wojny odbywały się tu nabożeństwa majowe. Hitlerowcy nakazali zniszczenie pomnika, jednak mieszkańcom Wrzosów udało się ukryć płaskorzeźbę. Po odnowieniu pomnika w latach 1947–1950 wznowiono tradycję nabożeństw. Po drugiej stronie drogi rośnie okazały dąb szypułkowy *Quercus robur* – pomnik przyrody.

4. STACJA TORUŃ – BARBARKA

jaszczurka zwinka – samiec

Idąc ulicą Pawią od pomnika w stronę Barbarki, dojdziemy do torów kolejowych oraz budynków stacji Toruń Barbarka. Linia kolejowa jest pozostałością działającej do 1992 r. trasy do Unisławia, do dziś jeżdżą nią pociągi towarowe zmierzające do bazy paliw w Zamku Bierzgłowskim. Tory i ich nasyp są dobrym miejscem do obserwacji jaszczurki zwinki *Lacerta agilis*. Można ją tu spotkać wiosną i latem wygrzewającą się na torowisku. Należy pamiętać, że wszystkie gady w Polsce znajdują się pod ochroną i nie należy ich niepokoić ani chwycić. Wzdłuż torowiska rosną rośliny sucholubne, sukcesja (wkraczanie nowych gatunków) jest tu ograniczona przez czynną linię kolejową. Mimo to występuje tu skupisko leńców bezpodkwiatkowych *Thesium ebracteatum* – półpasożytniczych roślin z rodziny sandałowcowatych. Ze względu na to, że ta rzadka roślina narażona jest na wymarcie, na linii kolejowej i w jej otoczeniu powstał obszar specjalnej ochrony Natura 2000 Leniec w Barbarce, o kodzie PLH040043.

5. MIEJSCE PAMIĘCI NARODOWEJ – BARBARKA

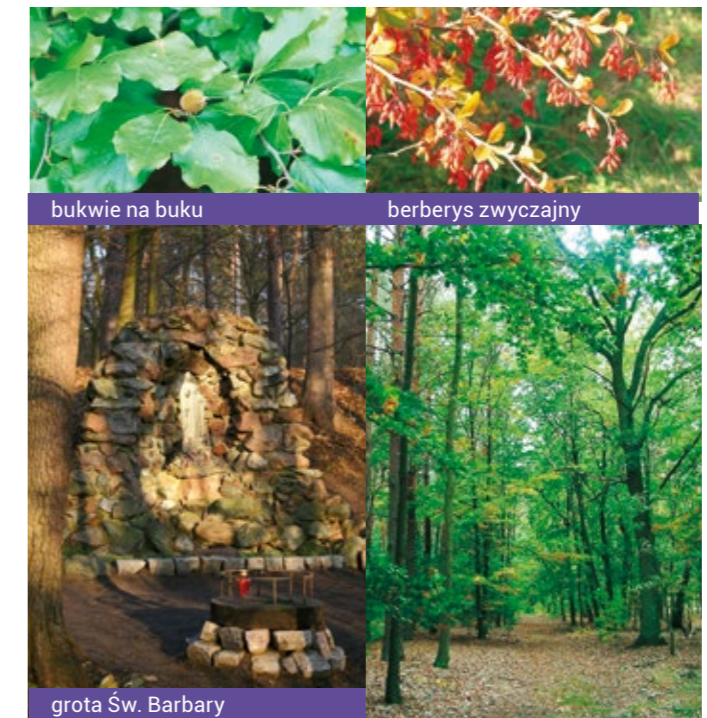
W lesie Barbarka znajduje się miejsce kaźni Polaków z okresu II wojny światowej. We wrześniu 1939 r. po wkroczeniu wojsk hitlerowskich do Torunia rozpoczęto eksterminację ludności polskiej w oparciu o przygotowane wcześniej listy Polaków. Na listach znajdowała się głównie inteligencja, osoby stanowiące zagrożenie dla okupanta oraz reprezentujące postawę patriotyczną.

W pierwszych miesiącach okupacji hitlerowskiej w lesie Barbarka zostali rozstrzelani przez Selbstschutz Polacy – więźniowie Fortu VII. Pierwsza masowa egzekucja odbyła się 28 października 1939 r.

Rozstrzelano wtedy około 130 Polaków. Według powojennych szacunków, w lesie Barbarka stracono ogółem od 600 do 1000 Polaków. Udało się ustalić 329 nazwisk zamordowanych, z których 77 osób było mieszkańcami Torunia. W latach 1945 i 1946 w czasie prac ekshumacyjnych odkryto sześć masowych grobów o szerokości 2–4 metrów i długości od 3,5 m do 47 m. Ekshumacja ciał oraz ich zidentyfikowanie było niezwykle trudne, ponieważ w 1944 r. Niemcy, chcąc zatrzeć ślady swojej zbrodni, wydobyli zwłoki z mogił, a następnie spallili.

Z Miejsca Pamięci Narodowej kierujemy się drogą do Osady Leśnej Barbarka. Przemierzamy las, w którym oprócz dominującej sosny występuje buk zwyczajny *Fagus sylvatica* o charakterystycznej szarej, gładkiej korze. Owoce tego drzewa tzw. bukwie są doskonałym pożywieniem dla dzików. W trakcie wędrówki możemy spotkać zróżnicowany drzewostan z bogatym runem. W najniższej warstwie występuje m.in. konwalia majowa *Convallaria majalis*, borówka brusznica *Vaccinium vitis-idaea*, zawilec żółty *Anemone ranunculoides*, a także liczne trawy. W podsycie rośnie m.in. czeremcha zwyczajna *Prunus serotina*, berberys zwyczajny *Berberis vulgaris*, leszczyna zwyczajna *Corylus avellana*. Docieramy drogą do Osady. Po lewej stronie znajduje się grotta z repliką przedwojennej figury św. Barbary, patronki Barbarki.

bukwie na buku

berberys zwyczajny

grotta Św. Barbary

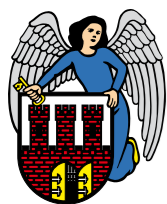

Barbarka
–
Fort VII

KRAJOBRAZ MINIONEGO STULECIA

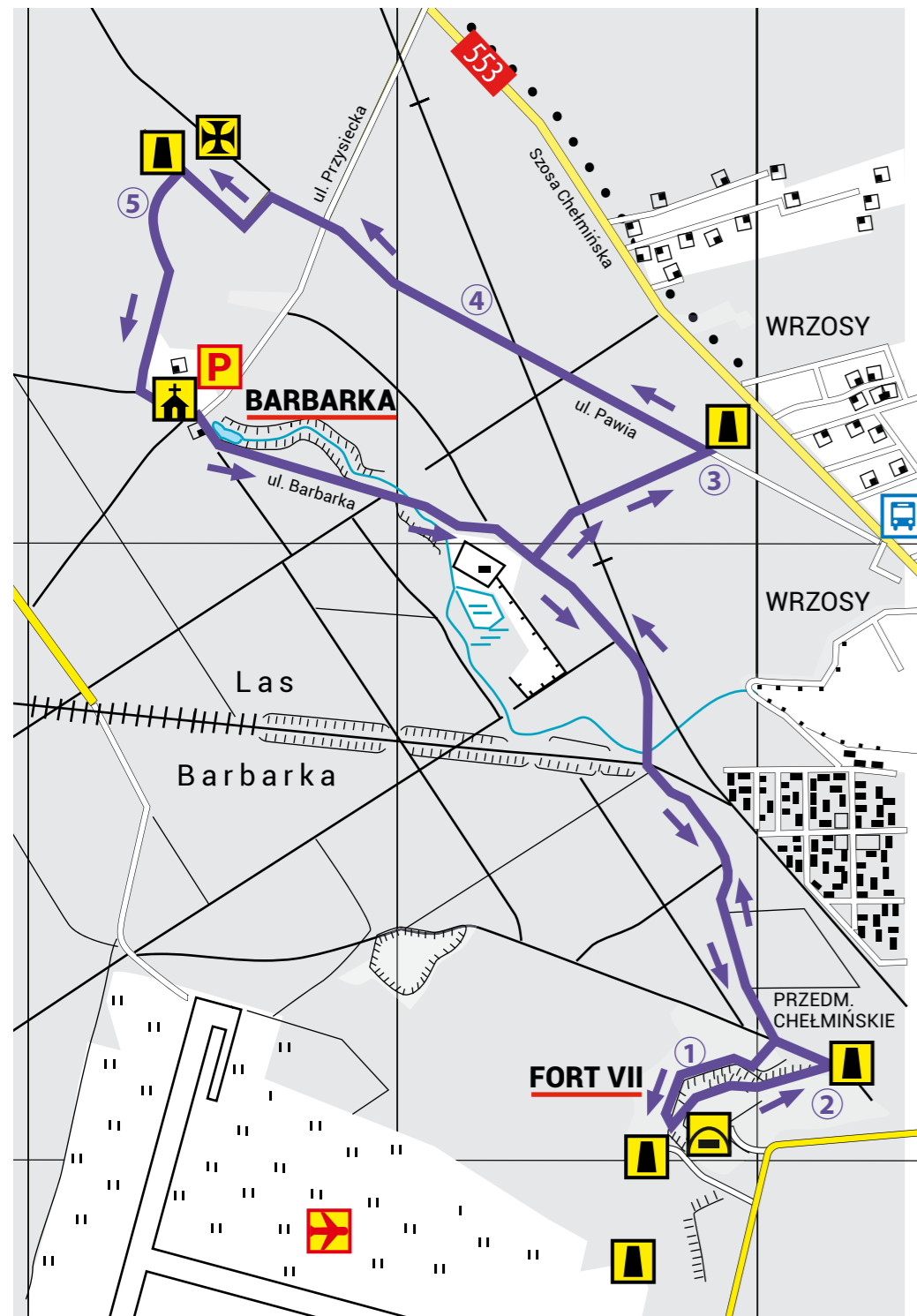
Stowarzyszenie Tilia
Szkoła Leśna na Barbarce
ul. Przysiecka 13
tel./fax: 56 657 60 85
www.szkola-lesna.torun.pl

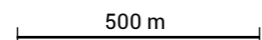
Dofinansowano ze środków
Gminy Miasta Toruń

Modyfikację folderu do ścieżki i jego druk dofinansowano ze środków
Gminy Miasta Toruń w ramach zadania pn. „Żyjmy zdrowo na sportowo”.

SKALA

LEGENDA

- Oznaczenie trasy
- Trasa ścieżki
- Kierunek trasy
- Przystanki
- Wypożyczalnia rowerów
- Przystanek autobusowy
- Parking
- Lotnisko sportowe
- Fort
- Pomnik
- Miejsce martyrologii
- Kapliczka zabytkowa

Ścieżka „Krajobraz minionego stulecia” obejmuje interesujące pod względem historycznym i przyrodniczym miejsca pomiędzy Barbarką, Fortem VII i Miejscem Pamięci Narodowej. Ścieżka powstała z myślą o zapoznaniu mieszkańców Torunia oraz turystów z historią ostatniego stulecia okolic Barbarki, z architekturą militarną XIX-wiecznego fortu (jednego z elementów Twierdzy Toruń) oraz w celu obserwacji siedlisk przyrodniczych powstałych na obiektach historycznych.

Barbarka jest miejscem o bogatej historii związanej z kultem św. Barbary, sięgającym XIII w. Według legendy przy jednym ze źródełek ukazała się pustelnikowi św. Barbara. W związku z tą historią rozpoczęły się pielgrzymki do cudownego źródła. Wówczas wzniesiono pierwszą kaplicę. W okresie średniowiecza kult św. Barbary był żywy i Barbarka stała się celem pielgrzymek. W 1521 r. przybył tutaj sam król Zygmunt Stary wraz z dworem.

Obecnie na terenie Osady znajduje się kaplica św. Barbary wybudowana metodą szachulcową, tzw. „mur pruski”, ufundowana w 1842 r. przez Heinricha Tilka. Grób rodziny Tilków możemy obejrzeć na cmentarzu obok kaplicy. W kaplicy znajduje się rokokowy ołtarz główny z XVIII w. Do lat 60. XX w. w kaplicy znajdowały się dwie gotyckie figurki św. Barbary, które zostały przeniesione do Muzeum Diecezjalnego w Pelplinie. Obecnie staraniem proboszcza parafii św. Antoniego figura drewniana została przeniesiona do kościoła na Wrzosach, podobnie jak marynistyczny obraz Bractwa Obywatelskiego św. Marii Magdaleny z XVII w., który do niedawna oglądać można było w kaplicy na Barbarce.

Na obrzeżach osady znajduje się miejsce, gdzie dawniej biło święte źródło, a obok stała drewniana figura św. Barbary. Obecnie jest tam sztuczna grotta, a w niej figurka świętej wg przedwojennego wzoru, dawne źródło przykryte jest żarnem młyńskim z nieistniejącego już młyna na Barbarce.

wnętrze kaplicy św. Barbary

lewa kaponiera barkowa fortu

Historia Fortu VII wiąże się z okresem zaboru pruskiego. Po 1815 r., w którym odbył się Kongres Wiedeński, Toruń znalazł się pod zaborem, a granica z carską Rosją przebiegała niedaleko miasta, ok. 10 km na wschód. W związku z tym Prusacy rozpoczęli przebudowę istniejących umocnień oraz rozbudowę twierdzy. W latach 70. i 80. XIX w. wybudowano w Toruniu pierścień zewnętrzny fortów. Przedsięwzięcie było konieczne w związku z rozwojem artylerii i z licznymi doświadczeniami wojny prusko-francuskiej z lat 1870–1871, a możliwe dzięki kontrybucjom wojennym, które musiała zapłacić Francja. Toruń był twierdzą nadgraniczną przez 103 lata.

Fort VII powstał w latach 1888–1893 w pierścieniu zewnętrznym umocnień Twierdzy Toruń. Nazwano go wówczas Friedrich der Grosse (Fryderyk Wielki). Jako ogniwo pierścienia obronnego chronił miasto od północnego zachodu przed ewentualnym atakiem Rosjan. Jest to fort typu artyleryjskiego na planie pięcioboku. Uzbrojony w potężne baterie dział na wałach fortu i baterie skrzydłowe na zewnątrz, otoczony fosą i zasiekami mógłby długo odpierać oblegających, którzy chcieliby tędy wdrzeć się do miasta. Wówczas z piaszczystego, wysokiego wzgórza, na którym zbudowano fort było widać znacznie więcej. Nie było bowiem lasu u podnóża i obserwatorzy z łatwością mogli kontrolować przedpole fortu. Zasięg dział sięgał aż po Czarne Błota i Olek. Do ataku nie doszło, front walk I wojny światowej był odsunięty od Torunia na wschód i południe.

Po 1920 r. w koszarach fortu urządzono szpital. Nazwę fortu zmieniono na Fort Tadeusza Kościuszki. W okresie II Wojny Światowej – po wkroczeniu wojsk niemieckich do Torunia fort stał się więzieniem, szczególnie dla inteligencji: lekarzy, nauczycieli, urzędników, księży i prawników. Więźni tam do stycznia 1940 r. Połący zostali rozstrzelani na Barbarce lub rozwiezieni do obozów koncentracyjnych. W 1945 r. Niemcy zaniechali obrony miasta uciekając na

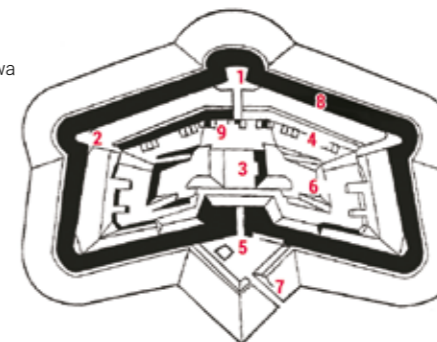
północ. Po wojnie koszary fortu zostały zagospodarowane. Niestety zanim fort został uznany za zabytek rozebrano większość obmurowań fosy. Przy lewej kaponierze barkowej i jej części, zwanej Ścianą Śmierci znajduje się Miejsce Pamięci Narodowej. Przez Fort VII przechodzi turystyczny szlak zielony „Szlak Martyrologii”, który przebiega również przez Miejsce Pamięci Narodowej na Barbarce.

schron na wałach wewnątrz fortu

1. FORT VII

1. Kaponiera czołowa
2. Lewa kaponiera barkowa
3. Poterna
4. Stanowiska dział na wałach
5. Most nad fosą
6. Plac manewrowy – majdan
7. Wjazd do fortu
8. Fosa
9. Schrony dowodzenia

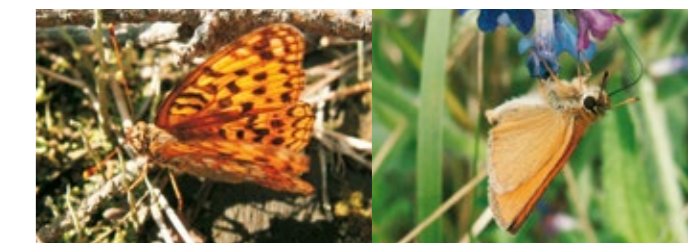
W otoczeniu fortów możemy podziwiać i poznać wiele gatunków krzewów. Nad lewym barkiem fortu, wzdłuż drogi do Ściany Śmierci rosną rozległe zarośla rokitnika zwyczajnego *Hippophaë rhamnoides*. Od strony czoła spotykamy lilaki *Syringa vulgaris* (zwane mylnie bzami), tawułę *Spiraea sp.* w dużych skupieniach, kwitnących pięknymi różowymi kwiatostanami. Spotykamy także czeremchę amerykańską *Prunus serotina*, głogi, ligustr zwyczajny *Ligustrum vulgare*, dziką różę pomarszczoną *Rosa rugosa*, śnieguliczkę białą *Symphoricarpos albus*. Owoce wielu krzewów stanowią pożywienie dla ptaków, przyciągając je w rejon fortu. Skład drzewostanu jest różnorodny, w różnych częściach fortu

można spotkać dwa gatunki wiązu, dwa gatunki topól, jeśiony, lipy, brzozy, robinie, dęby i północnoamerykańską sosnę Banksa *Pinus banksiana*, której szyszki otwierają się na gałęziach tylko w wysokich temperaturach.

W związku z budową fortu i zmianą stosunków wodnych (obniżenia poziomu wód) oraz usypaniem stromych zboczy z piasków, wokół fortu i jego bliskiego przedpola wykształciły się charakterystyczne zbiorowiska roślinne – murawy, w których dominują rośliny sucholubne – kserofity tj. kocanka piaszkowa *Helichrysum arenarium*, goździk piaszkowy *Dianthus arenarius*, chaber reński *Centaurea rhenana*, jastrzębiec kosmaczek *Hieracium pilosella*. Są to tzw. murawy kserotermiczne.

W podziemiach fortu od października do kwietnia można spotkać zimujące nietoperze. Wiosną w zaroślach fortu rozbrzmiewa śpiew m.in. słowików *Luscinia sp.*, kosa *Turdus merula*, zięby *Fringilla coelebs*, rudzika *Erithacus rubecula* i świstunki *Phylloscopus sibilatrix*.

Z Fortu udajemy się z powrotem na Barbarkę.

perłowiec adype

karłatek leśny

tawuła

polowiec szachownica

rokitnik zwyczajny

samica kosa